

УДК 37.034

ВИКОРИСТАННЯ НАДБАНЬ РЕЛІГІЙНОЇ ЕТИКИ У ВИХОВАННІ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ

О.В.Столяренко, О.В.Столяренко, Л.М.Магас

У статті розглядається проблема духовності та унікальності людини крізь призму релігійної етики. Проаналізовано можливості використання її надбань у моральному вихованні особистості.

Виховання сьогодні вимагає кардинальних змін у напрямку орієнтації не на минуле, а на майбутнє людської цивілізації, яка стрімко змінює парадигму свого розвитку. Інтеграційні й гуманістичні процеси в соціумі, глобалізація спонукають сучасну освіту звернутися до розгляду нової педагогічної моделі – полікультурного виховання, покликаною забезпечити гармонізацію відносин між представниками різних конфесій, етносів і етнічних груп, прошарків, субкультур у сучасному суспільстві. І базуватися вона має на духовно-моральних цінностях, толерантних засадах релігійної етики. Наші зусилля були спрямовані не на поширення релігійного світогляду, а на культивування потреби в повазі особистої гідності кожного, підтримці слабшого, малого й старого (на що вказують християнські заповіді), виховання толерантності, миролюбності, милосердя. Школа має підготувати молоду людину до діалогу культур, світоглядів, поліфонії мислення, навчити розрізняти цінне й шкідливе, брати для себе корисне з різних світоглядних концепцій. Аналіз релігійної моралі в руслі виховання ціннісного ставлення до людини дозволив визначити, що теоцентризм (культ Бога), як правило асоціюється з ідеєю про недосконалість людини. Антропоцентризм (культ Людини) включає в себе тему верховної істоти. А звеличення Бога набирає власне антропоцентричних форм. Природоцентризм і пов'язаний з ним принцип натуралізму визнає людину частинкою Всесвіту й водночас віддає належне своєрідності мислячої матерії, чим певною мірою вказує на її унікальність, визнає неперехідну цінність духовного ества. Людина створена за подобою Бога, тому має бути наділена крацями рисами, а релігія покликана виконувати місію хранительки цінностей (духовних абсолютів і святинь). Діалог між богословською й світською науковою думкою є актуальною проблемою наших днів. І коли ми переймаємося майбутнім цивілізації, то у вихованні молоді ми повинні використовувати раціональні зерна християнської моралі, одухотвореної міркуваннями й турботою про те, щоб особистість була людиною і доброю.

Ключові слова: релігійна етика, духовність, унікальність людини, духовні цінності, полікультурне виховання.

THE USE OF ACHIEVEMENTS OF RELIGIOUS ETHICS IN THE EDUCATION OF SPIRITUAL AND MORAL PERSONALITY

O.V.Stolyarenko, O.V.Stolyarenko, L.M.Mahas

Summary. The article deals with the problem of spirituality and uniqueness of a person in terms of religious ethics. The possibilities of its achievements' usage in the process of a personality's moral education are analyzed by the authors.

Education now requires changes oriented not to the past but to the future of human civilization, which is rapidly changing the paradigm of its development. Globalization, integration and other humanistic processes in the society encourage modern education to consider a new educational model – multicultural education, designed to ensure well balanced relations between people of different faiths, ethnic groups, social classes, subcultures in the modern society. The multicultural education must be based on the spiritual and moral values, the principles of tolerant religious ethics. The efforts are to be directed not to the

promotion of the religious principles and laws, but to the cultivating the need for respect the personal dignity of each person, support the weak, small and old (as it is suggested by the Christian precepts), tolerance, peace, mercy. The school is to prepare young people for cultural and ideological dialogue, the polyphony of thinking; teach to differentiate between what is valuable and harmful; absorb only useful things from different philosophical concepts.

Keywords: *religious ethics, spirituality, uniqueness of a person, spiritual values, multicultural education.*

Постановка проблеми. Оновлення соціального й духовного життя, виховання особистості в нинішніх соціокультурних умовах потребує якісно іншого рівня освіти, використання кращих надбань релігійної етики, народної педагогіки. В умовах державотворення в Україні, яка стала на шлях демократизації, відкритості та гуманістичних орієнтацій, поряд з питаннями про суспільний устрій постають проблеми чіткого визначення ціннісних орієнтирів, виховного ідеалу, нових тенденцій в освітянській галузі. Важливу роль у її реформуванні відіграє використання надбань релігійної етики в духовно-моральному вихованні особистості, визнання її унікальності й неповторності.

Аналіз останніх наукових досліджень з даної проблематики. З позицій пріоритету гуманістичних цінностей, унікальності людини розглядають духовне оновлення суспільства І.Герашенко, Д.Донцов, В.Ковальчук, І.Кравченко. Філософи, які досліджують проблеми становлення особистості, спираються на досягнення релігійної етики (Г.Ващенко, Ю.Завгородній, В.Зоц, В.Котусенко, О.Левченко, Ю.Терещенко). Вони доводять, що сформованість духовно-моральних ціннісних орієнтацій – найважливіша передумова активності особистості в соціальній та культурно-історичній творчості. Не зважаючи на широке вивчення різноманітних аспектів духовно-морального виховання, проблема формування внутрішнього світу молодої людини, духовне зростання особистості лише ескізно відображена в працях педагогічного спрямування. На зв'язок моральності та духовності вказують І.Бех, Е.Бистрицький, С.Мягченко, Л.Попов, Н.Скрипченко. У вихованні вони радять спиратися на надбання релігійної етики. Духовно-моральний розвиток школярів з урахуванням процесів, що відбуваються в соціумі, досліджують Н.Беґека, І.Герашенко, В.Лекторський.

Метою статті є розгляд проблем морального виховання особистості на базі розуміння духовності та унікальності людини, дотримання настанов релігійної етики, визначення їхньої сутності й актуальності в період нинішнього реформування освіти.

Виклад основного матеріалу. Кожен об'єкт уваги може бути осмислений або через його порівняння з іншими сутностями чи явищами, або через розкриття його власної унікальної природи. Цінність людини та її духовне єство не є винятком. Тому виховання духовно зрілої особистості необхідно здійснювати в аспекті факторів, що впливають на її моральний розвиток. Характеризуючи, які зовнішні чинники визначають духовність людини, ми осмислюємо її відношення з природою (космосом), суспільством, Богом і собою. Проникнення в таємницю внутрішнього єства передбачає досягнення тілесного, емоційного, морального, соціального та духовного буття людини. Бог – найвища цінність в усіх напрямках релігійної думки. Тому таємниця людини в цій системі мислення (типу світогляду) виявляється або принципово недосяжною, або ж віднесеною до сутності божественного. Людина виступає суперечливою єдністю духу (душі) і природи (тіла), якісно протилежних один одному, як величне й низьке (Августин Блаженний висловлював переконання, що душа незалежна від тіла. Він ототожнював її з людиною, а Фома Аквінський, навпаки, вказував, що людина – це єдність тіла і душі, і є проміжною ланкою між тваринним світом і ангелами). Людина прагне не лише пізнати власну сутність, а передусім прилучитися до вищої субстанції – Бога, стверджують учені-теологи. Тобто її сутність зводиться до пізнання й служіння йому, що афористично представляється висловом – «Людина – раба Божа». Філософи ж натуралістичної орієнтації керуються культом природи, космосу (адже «натура» латиною означає «природа»). Тому людина – це лише істота природна й нічим особливим не відрізняється від тварини. Її сутність представники натуралізму вбачають лише в певних незмінних біологічних чи психологічних властивостях. Так, З. Фрейд стверджує, що сутність людини може бути зведена до її підсвідомих інстинктів – еросу й танатосу (тобто – кохання і смерті), які визначають усю життєдіяльність людей і навіть їхню історію [3].

Аналізуючи сутність людини, її духовність на основі першого підходу (згадаємо формування людини під впливом зовнішніх факторів), вважаємо за потрібне звернутися до соціоцентризму, або антропологічного релятивізму (від антропос – людина, релятивізм – відносність), згідно з яким людська природа сприйнятлива до будь-яких змін, її внутрішнє стійке ядро може бути зруйноване, первинна природа перетворена відповідно до тієї чи іншої соціальної програми. Соціоцентричний підхід ґрунтується на ідеї абсолютного пріоритету культури, духовних цінностей, суспільних форм життя над природними передумовами людського існування. Звідси випливає висновок, що людина є вираженням культурних умов, які її формують. І якщо треба проникнути в її внутрішній світ, то слід вивчити ті чи інші структури культури й релігії, як вони сприймають саму людину, що беруть за основу у формуванні особистості, як вони ставляться до неї. Теоцентризм (культ Бога), як правило, асоціюється з ідеєю про недосконалість людини. Антропоцентризм (культ Людини) включає в себе тему верховної істоти. А звеличення Бога

набирає власне антропоцентричних форм. Природоцентризм і пов'язаний з ним принцип натуралізму оцінює людину, сприймає її частинкою Всесвіту й водночас віддає належне своєрідності мислячої матерії, чим певною мірою вказує на її унікальність, визнає неперехідну цінність духовного єства. Досить цікавою світоглядною позицією в оцінці сутності людини, підходом у вивченні її внутрішнього світу виступає ідеалізм. Філософи-ідеалісти вважають, що головне в людині – її сутність, тобто людська свідомість, розум, душа й саме цією властивістю вона відрізняється від решти живих істот. Оскільки ж свідомість людини, духовність не залишаються незмінними, можуть у процесі освіти і виховання змінити особистість у напрямку розвитку її духовності. У цьому полягає позитивна роль просвітництва, характерного для різних філософських напрямків.

Духовність людини як об'єкт філософського та наукового аналізу не можна вважати чимось сталим. На кожному етапі розвитку пізнання людської історії вона набуває нових форм і міри глибини, що свідчить про рух пізнання від сутності першого порядку до більш високих щаблів. Ми погоджуємося з таким варіантом розгляду феномену духовної сутності людини: по-перше, це жива істота, їй притаманний особливий тип тілесної організації (тобто природна сутність людини – сутність першого порядку); по-друге, мова йде про людину в контексті її діяльності, в якій вона може проявити себе (це – сутність наступного, другого порядку); людська діяльність здійснюється в системі суспільних відносин (мова йде про соціальність людини) – це сутність третього порядку; по-четверте, людська діяльність (праця) є усвідомленим процесом перетворення природи, суспільства й самої людини (сутність наступного порядку); по-п'яте, людина є істотою духовною, їй притаманна душа (про це все частіше говорять навіть у науковому світі) – отже, це сутність людини найглибшого, найвищого порядку. Ці твердження свідчать, що духовний світ людини – одне із найзагадковіших творінь природи, найвеличніше із них і являє собою неперехідну цінність. У період «глибокого застою і розгулу войовничого безбожництва» В. Бичков зважився написати: «Християнство визнає кожен конкретну людину, як би низько не стояла вона в суспільній ієрархії. Воно сприймає її очима Бога, який представ подобою людини, щоб відкрити їй можливість стати Богом». Згідно з цією позицією людина виступає найвищою цінністю світу, а людяність, духовність – найвищою і невід'ємною властивістю і людини, і людської культури... Поняття *гуманності*, як передумови духовності, було чужим для стародавнього світу, лише раннє християнство найбільш послідовно усвідомило його й намагалось активно упровадити в культуру пізньої античності. Для римлян бої гладіаторів і шматування людей хижакими на арені стали захоплюючим видовищем, для християн – вистави амфітеатру – вершина нелюдства й жорстокості» [1, с. 159]. Такою ж стала реалізація слів Христа: «Заповідь нову даю вам, щоб ви любили один одного». Суголосною їм виступає думка французького письменника Сент-Екзюпері: «Моя цивілізація заснована на культі Людини... Століттями вона бачила в людині Бога...». Його думки пронизані гуманістичним змістом християнської моралі. У людині вшановували Бога. Усі були братами в Бозі. Таке відображення Бога в Людині надавало гідності кожному... Споглядання Бога робило людей рівними у Бозі. Це була... рівність прав Бога в особистостях. Звідси... повага людей до інших. Яку б висоту хто не займав, жоден не має права перетворити іншого в раба... Любов до Бога створює між людьми благородні стосунки. Письменник пояснює, що йому «зрозумілим стає походження братерства між людьми (вони були братами в Бозі); значення милосердя, яке проповідувалося». Воно було даниною Богові, якою б не була нікчемність особи. Таке милосердя не принижувало того, кому воно було вигідним, не обплутувало його кайданами вдячності, бо адресувалося не йому, а Богові. І навпаки, ніколи милосердя не було даниною поваги посередності, тупості чи невігластву. Обов'язок лікаря перед самим собою полягає в тому, що він має ризикувати життям, доглядаючи за найнікчемнішим зачумленим. Він служить Богові. Лікаря не принижувало те, що він проведе безсонну ніч біля злиденного. Мені зрозумілим – стверджує письменник. – стає глибокий зміст смирення, яке ставилося в обов'язок особі. Воно зовсім не принижувало, а звеличувало її і просвітлювало відносно своєї ролі Посла. Точнісінько так, як воно змушувало її вшановувати Бога і в самій особі – стати вісником Бога на шляху до Бога. Смирення змушувало її до самозабуття, щоб звеличитися, бо коли особа захоплюється своїм власним значенням, шлях неминуче веде в глухий кут. Наша цивілізація – спадкоємиця Бога, сповідує також самоповагу, тобто повагу до Людини, яка здолала саму себе. І, нарешті, стає зрозумілим, чому любов до Бога робить людей відповідальними по відношенню один до одного. Бо, визнаючи будь-кого Послом того ж Бога, в руки кожного вона цим віддала долю всіх. Ніхто не мав права на відчай, бо він був виразником чогось, що перевершувало його самого. Відчай ставав запереченням Бога в собі... Гуманізм християнства взяв намір звеличувати Людину словом, а не ділом...». У цьому приховується відповідь на питання «чого хоче від нас Творець?» Хоча, якщо бути точним, то Сент-Екзюпері змалював лише ідеал (бо ж насправді дійсність була іншою...), до якого ми (діти Божі) маємо прагнути: бути братами в Бозі, вшановуючи в кожній людині Творця світу, цілком сприймаючи волю Божу й долаючи свої пристрасті та сили зла, визнаючи Царство Боже... У постановах II Ватиканського Собору записано, що християнин повинен бачити образ Христа в кожній людині, чим прирівнює її цінність з Всевишнім. Звернемося до поглядів відомого французького релігійного гуманіста Т. Шардена, який

вважав, що виникнення розумної, мислячої матерії на Землі жодним чином не може бути випадковим. А це означає, що життя втілює в собі конкретний сенс, невідомий людині. Еволюція поступово розкриває прихований від нас план творення. У книзі «Феномен людини» він розгортає таку гіпотетичну картину: якщо який-небудь марсіанин, володіючи здатністю аналізувати небесні випромінювання, спостерігає зараз за нашою планетою, то його вражає передусім не блакить морів і зелень лісів, а флуоресціювання думки... Людство накопичило духовні скарби, навколо планети виник «мислячий шар» – океан образів, шифрів, прозоринь. Колись мертва планета тепер досягла нового виміру. Її огорнув покрив думок... Не вперше людство усвідомлює свою духовність, цінність покриву, що з'явився й складається з ідеалів істин, осявань [4]. Ця ідея Шардена про те, що одна з місій людства полягає в створенні навколо Землі океану духовних цінностей, отримала визнання в усьому світі. Радянський учений В.Вернадський, праці якого перекладені багатьма мовами світу, запропонував назвати цей покрив ноосферою, (від грецького слова – розум) [2]. Зараз цей термін активно використовується в світовій філософській думці. Ідея про ноосферу об'єднує людство. Але цікавим видається питання, як поєднати цю концепцію із загальною теологічною картиною світу. Адже, за релігійною версією, земне життя не має власного сенсу, бо підкорене іншій, більш значущій святій меті в потойбічному світі. В ім'я чого ж, у такому випадку, створюється духовна скарбниця людства? Справді, були часи, коли церква проповідувала взагалі нехтування радощами світського життя. Сьогодні інша ситуація. Немає можливості зберігати установки привабливої теології, не визнаючи переваг земного існування. Ось чому в багатьох сучасних концепціях з'являються сюжети, які відтіняють осмисленість родового людського життя. Шарден вважає, що людство загалом створює в цьому світі духовність особливого гатунку. Але як зберегти духовний покрив? І чи значна його цінність без самої людини? Чи не стане розвиток світу розгортанням найвеличнішої драми, що має єдиний недолік, вона буде позбавлена головної діючої особи. Зоряне небо над нами може стати мовчазним свідком розчинення, зникнення духу. Щоб зростала потужність духовної енергії, потрібно зберегти людину. Саме в ній, а не в скарбницях духовності, не в безоднях духу, розв'язання проблеми. Стає зрозумілим прихований хід думок Шардена [4]. Він ніби звільняє себе від відповідальності за долю історії. Соціальне буття може зникнути, техніка й технологія – зруйнувати самих себе. Але не повинен згаснути мислячий дух, призупиниться хід космічної еволюції [4]. Набуваючи всеохоплюючого пафосу, ця філософія приховує в собі і безмірність відчаю. Але й вона надихає на почуття відповідальності за майбутнє людства, на формування духовно зрілого представника планети. У розв'язанні цих проблем об'єднуються й атеїсти, і глибоко релігійні люди. Усіх хвилюють сьогоднішні негаразди, руйнування, перебудови, зміни.

Нині ми переживаємо переломний момент, який вимагає серйозного осмислення цілого ряду світоглядних проблем, з яких найголовнішими стали загальнолюдські цінності, проблеми гуманізму, духовності, спасіння цивілізації. Необхідно формувати духовні ціннісні ставлення (орієнтації); створювати умови для виникнення духовних емоційних станів і почуттів; розвивати альтруїстичний тип поведінки, виховувати емпатійність, толерантність; формувати уявлення про унікальність, ціннісне ставлення до людини й цінність будь-якого життя.

Висновки. Виховання сьогодні вимагає кардинальних змін у напрямку орієнтації не на минуле, а на майбутнє людської цивілізації, яка стрімко змінює напрями свого розвитку. Інтеграційні й гуманістичні процеси в соціумі, глобалізація, спонукають сучасну освіту звернутися до розгляду нової педагогічної моделі – полікультурного виховання, покликаною забезпечити гармонізацію відносин між представниками різних конфесій, етносів і етнічних груп у сучасному суспільстві. І базуватися вона має на духовних цінностях, використовувати кращі надбання релігійної етики.

Література

1. Бычков В. Эстетика поздней античности / В. Бычков. – М.: Мысль, 1982. – 264с.
2. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера/ В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1989. – 261 с.
3. Фрейд Зигмунд. Основные психологические теории в психоанализе / Зигмунд Фрейд; [пер. М. В. Вульфа, А. А. Спектора]. – М.: АСТ, 2006. – 400 с.
4. Шарден П. Феномен Человека / Пьер Тейяр де Шарден. – Перевод и примечания Н. А. Садовского. – М.: «Прогресс», 1965. – 384 с.